

МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ПІДЛІТКІВ

У статті розкрито такі механізми впливу на формування мотивації до навчання підлітків: переконання, навіювання, зараження, наслідування. Автором охарактеризовано особливості мотиваційної сфери і психолого-педагогічні характеристики молодших підлітків. Зазначено переваги і недоліки кожного із запропонованих виховних впливів на дитину в навчальному процесі загальноосвітньої школи.

Ключові слова: навчальна мотивація, переконання, навіювання, зараження, наслідування.

Автор статті раскрыл такие механизмы влияния на формирование мотивации к обучению у подростков: убеждение, внушение, заражение, подражание. Также охарактеризовано особенности мотивационной сферы и психолого-педагогические характеристики младших подростков. Указано положительные и отрицательные стороны каждого воспитательного влияния на ребенка в учебном процессе общеобразовательной школы.

Ключевые слова: учебная мотивация, убеждение, внушение, заражение, подражание.

The author of the article exposed such mechanisms of influence on motivation forming to studying for teenagers: persuasion, suggestion, influence, imitation. The features of motivational sphere and psychological pedagogical descriptions of junior teenagers are also described. The positive and negative sides of every educate influence on a child are indicated during the educational process of general school.

Key words: educational motivation, persuasion, suggestion, influence, imitation.

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти відзначено, що освіта виступає основою розвитку особистості [5]. У відповідності до цього, навчання повинне забезпечувати функціонування механізму саморозвитку кожного школяра, що, у свою чергу, потребує формування сталої позитивної мотивації до навчання.

Основним завданням вищої педагогічної освіти XXI століття є орієнтація на гуманістичні цінності і створення сприятливого освітянського простору. Тому найактуальнішим питанням сучасності є оновлення змісту освіти вищих

педагогічних навчальних закладів. Концепцією формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя в дітей і молоді методологічною основою визнано гуманістичну модель освіти, сутність якої полягає у створенні сприятливої соціокультурної ситуації, яка сприятиме виробленню готовності у майбутніх учителів до формування в учнівській молоді суспільно значущої смислоціннісної життєвої стратегії. Рівень цієї готовності характеризується здатністю особистості перетворювати зовнішні вимоги на внутрішні спонуки, мотиви поведінки з пробудженням самосвідомості й відповідальності за власне життя.

Тому необхідно створити умови, серед яких чільне місце належить пошукам засобів підвищення мотивації навчання школярів. Підвищення якості навчання учнів початкових класів, формування в них досвіду самостійного здобуття знань – найважливіші завдання сучасної школи. На виконання саме цих завдань націлює Державний стандарт початкової загальної освіти, який передбачає «всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання і вміння навчатися» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотиваційному аспекту навчання порівняно давно приділяли значну увагу в психологічній і педагогічній літературі. Аргументовані узагальнення представлено у працях С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, Л. Божович, О. Ковальова, Г. Костюка, В. Мерлін, І. Синиці та інших. У працях видатних психологів і педагогів розкрито особливості становлення й конкретизовано структуру навчальних мотивів, подано їхні класифікації, представлено методичні рекомендації вчителям. Однак, проведений аналіз праць засвідчив, що до цього часу проблема підготовки майбутніх учителів до формування у школярів навчальної мотивації системно не розкрита.

Тому **метою цієї статті** є розкриття механізмів впливу на формування мотивації до навчання підлітків у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, у процесі професійної педагогічної підготовки майбутній учитель стикається з низкою проблем, психолого-педагогічний аспект яких пов'язаний із пристосуванням до нової дидактичної ситуації, принципово відмінної від шкільної формами і методами організації навчального процесу. Ця новизна й пов'язані з нею труднощі створюють своєрідний дидактичний бар'єр, який повинен бути подоланий. Із цього виходить, що в розвитку особистості майбутнього вчителя важливе значення має формування позитивних мотивів для реалізації навчальних цілей, оскільки мотиви та цілі є важливими детермінантами діяльності.

Структура мотивів студента, сформована в час навчання, стає стрижнем особистості майбутнього фахівця. Отже, розвиток позитивних навчальних мотивів – невід'ємна складова частина формування майбутнього вчителя.

З позицій психології [2], у поведінці людини є дві функціонально взаємопов'язані сторони: збуджувальна та регуляційна. Збудження забезпечує активізацію й напрямок поведінки і пов'язане з поняттями мотиву і мотивації. Ці поняття охоплюють уявлення про потреби, інтереси, цілі, наміри, прагнення людини, уявлення про зовнішні фактори, які стають спонуканими, керівництвом діяльністю. Серед усіх понять, які використовуються у психології для опису й пояснення збуджуючих моментів у поведінці людини, є поняття мотивації.

Термін «мотивація» використовується в сучасній психології у подвійному розумінні: як визначення системи факторів, що детермінують поведінку (система потреб, мотивів, цілей, намірів, прагнень тощо) і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні [4].

Р. Немов [6] розглядає поняття мотивації в іншому значенні, коли мотивацію можна визначити як сукупність причин психологічного характеру, котрі пояснюють поведінку людини, її початок, напрямок й активність. Механізми впливу на формування мотивації до навчання підлітків у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів є складовою частиною моделі

професійної педагогічної підготовки. Така модель передбачає зміни компонентів: проблеми (формування навчальної мотивації школярів), мету (досягнення освітніх цілей), зміст педагогічної діяльності, модель поведінки вчителя у навчальному процесі, діяльність самих учнів, зовнішні педагогічні умови як сукупність чинників, сприятливих для формування позитивної навчальної мотивації. Одним із важливих елементів моделі професійної педагогічної підготовки є поведінка майбутнього учителя в навчальному процесі.

Під час розробки моделі поведінки майбутнього вчителя початкових класів, яка сприятиме формуванню у школярів позитивної навчальної мотивації, ми спиралися на наукові узагальнення, розроблені В. Коротовим, Н. Кузьміною, Н. Тализіною та ін.

Основні дослідження, присвячені вивченню феномену особистості, її внутрішнім психічним процесам, що обумовлюють особливості формування позитивної мотиваційної сфери (Б. Ананьєв, А. Маслоу, В. Мерлін, А. Петровський, К. Платонов) довели, що в еволюційному процесі особистість характеризується як суб'єкт впливу внутрішніх і зовнішніх чинників (соціальний досвід, навколишнє середовище). Особистість проявляється лише в діяльності, зміст якої визначається соціальними ролями, певними соціальними функціями. Особистісний світ переживань людини представляє суб'єктивну реальність, центральне місце в якій посідає «Я-концепція», що охоплює потреби і цінності. Пізнавальна діяльність особистості являє взаємодію, що має суто особистісний характер, процес пізнання в особистісно-орієнтованому навчанні має суперечливий характер, що враховує особливості мотиваційної сфери особистості. Цей суперечливий характер виявляється і в моделі професійної поведінки майбутнього вчителя, спрямованої на формування мотивації до навчання підлітків, зокрема в таких механізмах впливу, як переконання, навіювання, зараження, наслідування.

При побудові моделі діяльності майбутнього вчителя початкових класів із формування позитивної навчальної мотивації в молодших школярів ми

врахували ідеї вчених-педагогів. Запропонована нами модель діяльності вчителя з формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів включає кінцеву мету, діяльність учня, педагогічні умови діяльності вчителя початкової школи, особливості і вимоги до професійної підготовки майбутнього фахівця.

Ми не претендуємо на остаточний варіант і повну досконалість моделі професійної поведінки майбутнього вчителя, проте вважаємо, що запропонована модель є багатогранною, багатофункціональною, відображає всю складність діяльності вчителя з формування позитивної навчальної мотивації в молодших школярів. Зазначимо, що не завжди зміст моделі відповідає змісту діяльності вчителя. Враховуючи це, ми моделюємо елементом, основою моделі виділили кінцеву мету – формування позитивних мотивів навчальної діяльності молодших школярів. Визначили методи, способи досягнення кінцевої мети вчителем. Такий підхід дозволив нам чіткіше, реально виділити механізми діяльності вчителя, яка забезпечує досягнення кінцевого результату – формування позитивної навчальної мотивації.

У виборі механізмів ми виходили з того, що діяльність вчителя повинна сприяти формуванню позитивної навчальної мотивації в молодших школярів.

Основними цілями і завданнями початкової школи, які ми сформулювали на основі вивчення педагогічної і психологічної літератури, є розвиток пізнавальних інтересів і формування позитивної навчальної мотивації в молодших школярів, які забезпечують успішне навчання дитини в наступних ланках освіти. Суть нашої роботи полягає в тому, що навчання учнів на основі принципів діалектичного методу пізнання (принципів активності, суперечливості, сходження від абстрактного до конкретного, єдність історичного і логічного, аналізу і синтезу тощо) розвиває діалектичну свідомість, що є основною умовою формування позитивної навчальної мотивації в молодших школярів. При цьому спиралися на положення про те, що кожна властивість людини розвивається і виявляється в процесі діяльності, в нашому разі – у процесі навчальної діяльності.

Також ми керувалися позицією ученого О. Ухтомського [8] про те, що відповідно до принципу домінанти в кожний конкретний момент часу превалює та мотивація, яка лежить в основі найважливішої потреби. Домінуюче мотиваційне збудження спонукає до певної діяльності, поведінки і зберігається, доки потреба не буде реалізована.

У ході дослідження виділено такі механізми впливу на формування мотивації до навчання підлітків: переконання, навіювання, зараження, наслідування. Саме ці механізми забезпечують підвищення сили мотивації, впливають безпосередньо на соціальні мотиви, до яких належить позитивна навчальна мотивація.

Зазначимо, що вплив у педагогічному процесі – це форма здійснення функцій педагога, діяльність учителя в єдиній соціальній взаємодії, що приводить до зміни певних особистісних, індивідуальних ознак дитини – у даному разі – особистості молодшого школяра, його навчальної поведінки і свідомості.

Виділені в ході дослідження механізми впливу на формування мотивації до навчання підлітків можуть вживатися як індивідуально-специфічні (тобто – спрямовані на передачу дітям нових зразків поведінки, особистісної активності, доброго ставлення до процесу пізнання, бажання інтелектуального спілкування тощо), так і функціонально-рольові (така взаємодія пов'язана із заданою роллю і способами бажаної поведінки, що сприяє усвідомленню дітьми соціально цінних вчинків через приклад особистості вчителя).

За визначенням В. Симонова [7], модель – деякий спрощений опис реального об'єкту, необхідний для того, щоб зрозуміти предмет науково-практичного зацікавлення, описати його зв'язок з іншими окремими подіями. М. Вартофський [1] вважає, що модель – це не просто і не лише віддзеркалення або копія деякого стану справ, але й передбачувана форма діяльності, репрезентація майбутньої практики й освоєних форм діяльності.

У моделі механізмів впливу на формування позитивної навчальної мотивації чітко вираженим є спрямований характер обраних впливів. Тобто, ці

механізми впливу вчителя орієнтують дітей на конкретні вчинки і прояв особистісних якостей. Обрані механізми – навіювання, зараження, переконання, наслідування – відносяться до групи прямого впливу, що передбачає безпосередній прояв педагогом своєї позиції і пов'язаних з нею вимог до учня.

Переконання – це логічно аргументований вплив учителя на раціональну сферу свідомості учнів у процесі пізнання. Метою переконання є створення, посилення або зміна поглядів, оцінки дитини, щоб вона прийняла точку зору вчителя й відповідно змінила власну поведінку і навчальну діяльність. Важливою складовою частиною переконання є пряма залежність переконувача від міри зацікавленості самого учня в цьому переконанні. Інакше кажучи, переконати можна тільки того, хто хоче бути переконаним, але потребує виважених аргументів і вірогідної інформації.

Складність і головний недолік переконання полягає в тому, що під час застосування цього механізму впливу обов'язковим є посилення на життєвий досвід, застосування прийомів вербалізації очевидної згоди. На жаль, сучасний педагогічний процес в університеті відійшов від практики такої навчальної взаємодії. Сучасні студенти – майбутні вчителі – вкрай рідко мають приклад переконання в педагогічній практиці. Особистісна спрямованість освітнього процесу привела до втрати цінності вербальних засобів, формалізації використання переконання, звуження застосування цього механізму впливу тільки в середовищі науково-дослідної роботи. Майбутні вчителі також обмежені у способах і напрямках вивчення реального життєвого досвіду своїх майбутніх учнів внаслідок глобальної інформатизації суспільства.

Серед позитивних ознак механізму переконання визначимо те, що застосування його свідчить про твердість педагогічної позиції учителя, наявність сталого сформованого педагогічного світогляду.

Наступний механізм педагогічного впливу на формування позитивної навчальної мотивації – навіювання. Цей механізм впливу на свідомість вихованця, пов'язаний із зниженням рівня свідомості і критичності під час сприймання і реалізації навіюваного змісту, стилю поведінки, з відсутністю

цілеспрямованого активного розуміння його. У цьому випадку аргументація замінюється констатацією. Попри складність і критику цього способу впливу педагогами-гуманістами, психологами-персоналістами, в педагогічній практиці і загальної, і вищої школи, приклади використання навіювання є досить частими саме з огляду на основну відмінність навіювання від переконання.

Важливою особливістю навіювання є спрямованість на логіку і розум дитини, на її готовність отримати розпорядження, інструкцію до діяльності тощо. Складність використання навіювання полягає залежно від авторитету і лідерських особистісних якостей майбутнього вчителя. В сучасній системі професійної педагогічної освіти проблема формування лідерських якостей майбутніх учителів спрямована на вироблення досвіду соціально-педагогічного і науково-дослідницького лідерства. Щодо вироблення навичок, досвіду практичного навчального лідерства, організаторського лідерства, фактично вища школа лише сприяє розвитку набутого попередньо досвіду. Відкритим залишається питання діяльності тьюторів як координаторів навчально-пізнавальної діяльності студентів. До цього часу не вирішено питання про індивідуальні навчальні програми студентів педагогічних навчальних закладів.

Зараження – це соціально-психологічний вплив педагога, що виражається у безсвідомій здатності учнів (особливо в середовищі колективу) залежати від емоційного стану вчителя в умовах безпосереднього контакту. Зараження передається через передачу емоційного психологічного настрою, через прояв почуттів, пристрасті. Ефект зараження часто залежить не від сили проявлених емоцій, а від самого факту безпосереднього контакту між учасниками педагогічного процесу. Цей механізм впливу має значну роль у формуванні позитивної навчальної мотивації в учнів.

Наслідування – це спосіб засвоєння традиційних поведінкових норм, механізм свідомого і безсвідомого відтворення учнем досвіду вчителя, зокрема, його дій, поведінки, демонстрації ставлення до навчання, самонавчання тощо. Наслідування передбачає наявність у вчителя чітких зовнішніх рис і зразків позитивної мотивації навчання. Успіхи в навчанні й вихованні дітей

визначаються безліччю факторів, кожний з яких є досить вагомим, і зневажаючи цими факторами неминуче веде до невдачі. Важливим фактором дитячого розвитку є сам педагог, що бере на себе роль учителя й вихователя, є прикладом для наслідування у формуванні позитивної навчальної мотивації. До особистості майбутнього педагога висувається низка найсерйозніших вимог. Серед них можна виділити головні, без урахування яких неможливо стати висококваліфікованим учителем чи вихователем, і другорядні, відповідність яким не обов'язкова для педагога, але робить його особистістю, здатною щонайкраще навчити й виховати іншу особистість. Як головні, так і другорядні вимоги висуваються до психології діяльності й спілкування педагога, до його здібностей, знань, умінь і навичок, корисних для навчання й виховання дітей. І серед головних, і серед додаткових психологічних властивостей, необхідних для кваліфікованого педагога, є стійкі, постійно властиві вчителю й вихователю всіх епох, часів і народів, і змінні, обумовлені особливостями даного етапу соціально-економічного розвитку, на якому перебуває суспільство, де живе й працює педагог. Головною й постійною вимогою до педагога є любов до дітей, до педагогічної діяльності, наявність спеціальних знань у тій галузі, у якій він навчає дітей, широка ерудиція, педагогічна інтуїція, високорозвинений інтелект, високий рівень загальної культури й моральності, професійне володіння різноманітними методами навчання й виховання дітей. Всі ці властивості не є вродженими. Вони здобуваються систематичною й завзятою працею, величезною роботою педагога над собою. Додатковими, але відносно стабільними вимогами, які висуваються до педагога, є комунікативність, артистичність, весела вдача, гарний смак.

Прикладом для наслідування у формуванні позитивної навчальної мотивації зазвичай стає обдарована, творча людина, індивідуальність. Кожна доросла людина, котра свідомо обирає педагогічну професію, до моменту здійснення такого вибору вже сформувалася як особистість і, безсумнівно, є індивідуальністю. Чим більше серед учителів і вихователів виявиться

різноманітних особистостей, тим імовірніше, що вони стануть позитивним прикладом для наслідування.

Основні ознаки індивідуального стилю педагогічної діяльності проявляються у темпераменті (час і швидкість реакції, індивідуальний темп роботи, емоційна чутливість), у характері реакцій на ті чи інші педагогічні ситуації, у виборі методів навчання; у доборі засобів виховання, у стилі педагогічного спілкування, у реагуванні на дії й учинки дітей, у манері поведінки, у перевазі тих чи інших видів заохочень і покарань, у застосуванні засобів психолого-педагогічного впливу на дітей. На формування індивідуального педагогічного стилю має бути спрямована сучасна педагогічна освіта.

Висновки. Отже, розкрито механізми впливу на формування мотивації до навчання підлітків у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів. Зокрема, увагу зосереджено на таких механізмах впливу, як переконання, навіювання, зараження, наслідування. Охарактеризовано особливості цих впливів на мотиваційну сферу молодших підлітків, названо переваги і недоліки кожного із запропонованих виховних впливів на дитину в навчальному процесі загальноосвітньої школи.

Дана стаття не вичерпує усі аспекти зазначеної проблеми. Подальшого ретельного аналізу потребують питання розкриття технології формування позитивної навчальної мотивації через навіювання, переконання, зараження і наслідування в системі загальної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание. [М. Вартофский] – М.: Прогресс, 1988. – 507 с.
2. Введение в психологию / Под общ. ред. проф. А. В. Петровского. – Москва: Издательский центр «Академия», 1996. – 496 с.

3. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.11 № 462 [Електроний ресурс] : <http://osvita.ua>

4. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: Пособие для учителя. [А. К. Маркова] – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти, затверджена указом Президента від 17.04.02 № 347/2002 [Електроний ресурс] : <http://osvita.ua>

6. Немов Р. С. Психология: В 3-х кн.: Кн. 1: Общие основы психологии. [Р. С. Немов] – М.: ВЛАДОС, 2003. – 688 с.

7. Симонов В. П. Педагогический менеджмент / В. П. Симонов. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 426 с.

8. Ухтомский А. А. Доминанта. / А. А. Ухтомский / – СПб.: Питер, 2002. – 448 с.